DE VERWERKING VAN VENNOOTSCHAPSBELASTING IN DE JAARREKENING

door Dr. W. F. Nederstigt

Inleiding

Artikel 2 van de Wet op de jaarrekening van ondernemingen schrijft voor, dat de jaarrekening een zodanig inzicht moet geven „dat een verantwoord onderdeel kan worden gevormd omtrent het vermogen en het resultaat der onderneming, alsmede voorzover de aard van de jaarrekening dat toelaat, omtrent haar solvabiliteit en liquiditeit.”

De tot een jaarrekening behorende balans is dan ook méér dan een opstelling van transitoria ter berekening van het resultaat: het is primair een vermogensopstelling, die inzicht zal moeten geven in de omvang en de samenstelling van het vermogen van de onderneming en, zo mogelijk, ook in haar solvabiliteit en liquiditeit.

De winst- en verliesrekening is ook méér dan een opsomming van vermogensmutaties, boekhoudkundig voortvloeiend uit twee opeenvolgende balansen: zij zal inzicht moeten geven in het resultaat van de onderneming en gerelateerd aan de uit de balans blijken de vermogenspositie en de rentabiliteit van het in de onderneming geïnvesteerde vermogen.

Balans en winst- en verliesrekening zullen, hoezeer ook ieder op zich inzicht verschaffend, niet onafhankelijk van elkaar kunnen worden opgesteld. Het onderling verband dient behouden te blijven, mede daarom maken de toelichtingen een essentieel onderdeel van de jaarrekening uit. Door middel van toelichtingen kan het inzicht worden gecompleteerd, met name wanneer een juiste weergave van de omvang en de samenstelling van het vermogen tot een cijfermatig andere balans zou kunnen leiden dan die, waaruit een juiste weergave van de resultaten voortvloeit.

Ook de belastingen naar de winst dienen in de jaarrekening zodanig te worden verwerkt, dat enerzijds per balansdatum de juiste omvang van de verplichtingen tot uitdrukking komen, zowel de materieel verschuldigde belastingen als de latente verplichtingen, terwijl anderzijds ook het juiste bedrag ten laste van de resultaten van de verslagperiode behoort te komen.

De keuze tussen de *statische* en de *dynamische methode*¹⁾ zal dan ook niet meer mogen zijn dan een keuze tussen twee verschillende *uitgangspunten*. Het resultaat van beide methoden zal in beginsel gelijk moeten zijn, zowel wat de presentatie van de omvang en de samenstelling van het vermogen betreft als met betrekking tot de presentatie van de resultaten over de verslagperiode. Wanneer een juiste vermogenspresentatie minder aanvaardbaar zou zijn ter verkrijging van inzicht in de resultaten, of de wens de resultaten over de verslagperiode juist tot uitdrukking te brengen onvoldoende inzicht geeft in de vermogenspositie, kan harmonisering verkregen worden door het geven van aanvullende informatie in de toelichtingen.

¹⁾ Vergelijk J. Kooiman: Belastingen naar de winst in de jaarrekening. Preadvies Voorjaarsconferentie 1967.

Het fiscale winstbegrip

De vennootschapsbelasting is in beginsel een vermogensvermeerderingsbelasting. De belastbare winst wordt, behoudens een aantal met name genoemde uitzonderingen, bepaald door het verschil tussen het fiscale vermogen aan het einde van het jaar en het fiscale vermogen aan het begin van het jaar te vermeerderen met terugbetalingen van kapitaal, winstuitdelingen en andere onttrekkingen en te verminderen met kapitaalstortingen.

De inrichting van het aangiftebiljet brengt dat uitgangspunt duidelijk tot uitdrukking: er wordt geen opsomming gevraagd van baten en lasten doch een vermogensvergelijking. De overige gegevens, ook de fiscale resultatenrekening, zijn „vormvrij” en dienen als bijlage bij de aangifte te worden gevoegd.

De nadere concretisering van het fiscale winstbegrip in de belastingwetten en de jurisprudentie is dan ook een geheel van waarderingsvoorschriften voor in de balans opgenomen activa en passiva en een precisering van het begrip onttrekkingen.

In vele gevallen geeft de fiscale balans geen of onvoldoende inzicht in de omvang en de samenstelling van het vermogen op de balansdatum en de daarop aansluitende winst- en verliesrekening evenmin in het resultaat van de onderneming. De fiscale voorschriften zijn niet gericht op het verkrijgen van dat inzicht; zij omlijnen een fiscaal winstbegrip, dat wil zeggen een winstbegrip dat voor fiscale doeleinden hanteerbaar is. Er is daarom geen plaats voor subjectieve inzichten, het systeem moet controleerbaar zijn en gericht op rechtszekerheid.

Belastinglatenties in de balans

Het systeem van vermogensvergelijking, dat door de fiscale wetgever wordt gehanteerd ter berekening van de belastbare winst heeft tengevolge, dat het fiscale vermogen ook voor het bepalen van de omvang van het vermogen in de gepubliceerde balans betekenis heeft. Het fiscale vermogen op de balansdatum is immers samengesteld uit kapitaalstortingen en onttrekkingen en het saldo van andere vermogensmutaties, waarover reeds met de fiscus is afgerekend. Het is een aftrekpost in de vermogensvergelijking ter berekening van de belastbare winst van het volgend jaar. Hoe hoger dan ook het fiscale vermogen is, hoe minder belasting in de toekomst verschuldigd is. Vermogensbestanddelen waarvan de waarde niet in het fiscale vermogen begrepen is, zijn derhalve „minder waard” omdat de fiscus daarvan zijn aandeel nog niet heeft ontvangen. Bedragen die wel in het fiscale vermogen begrepen zijn doch in de gepubliceerde balans niet tot het eigen vermogen gerekend worden, hebben daarentegen toch een positieve betekenis voor de werkelijke omvang van dat vermogen, omdat de belasting daarover „vooruitbetaald” is. In het eerste geval is er sprake van een passieve belastinglatentie, in het tweede geval van een actieve belastinglatentie²⁾.

²⁾ Ook uit een fiscaal verrekenbaar verlies vloeit een actieve belastinglatentie voort. Weliswaar wordt een fiscaal verlies op het fiscale vermogen in mindering gebracht, doch onder bepaalde voorwaarden mag naast dat fiscale vermogen in de winstberekening van volgende jaren dat verlies toch ook nog worden afgetrokken.

Het is duidelijk dat belastinglatenties in de gepubliceerde balans tot uitdrukking gebracht moeten worden, wil men een juist inzicht krijgen in de omvang en de samenstelling van het vermogen. Op dat deel van het vermogen, dat niet begrepen is in het fiscale vermogen, heeft de fiscus een claim; de omvang van die claim is afhankelijk van het tijdstip, waarop de rekening door de fiscus gepresenteerd zal worden en van het dan geldende belastingtarief. Tot dat bedrag en voor die periode kan de onderneming a.h.w. beschikken over een renteloze lening van de fiscus. Omgekeerd heeft de onderneming aan de fiscus een renteloze lening verstrekt tot een bedrag, gelijk aan de belasting over (nog) niet tot het ondernemingsvermogen gerekende bedragen, die wel in het fiscale vermogen begrepen zijn.

Uitgaande van een juiste vermogenspresentatie (statische methode) kunnen belastinglatenties in de balans tot uitdrukking worden gebracht door de belasting volgens het op de balansdatum geldende belastingtarief over het verschil tussen het eigen vermogen volgens de gepubliceerde balans (voordat met de latentie rekening gehouden is) en het fiscale vermogen³⁾ als latente belastingverplichting onder de voorzieningen op te nemen. Is dit verschil negatief, dan kunnen de daaruit voortvloeiende actieve belastinglatentie onder de vorderingen worden opgenomen.

Men zal zich daarbij wel moeten realiseren, dat deze berekeningswijze berust op de veronderstelling, dat het thans geldende belastingtarief ook in de toekomst zal gelden. Zijn wijzigingen in het tarief te verwachten, dan zou daarvan dan ook in de toelichtingen melding gemaakt behoren te worden.

In het geval verrekenbare verliezen de omvang van de latentie mede bepalen, zal de verrekeningstermijn in de toelichtingen vermeld moeten worden. Wanneer de gang van zaken in de onderneming, de termijn waarbinnen de verrekening zal moeten plaats hebben en de omvang van het te verrekenen verlies gerede twijfel doen ontstaan aan de uiteindelijke waarde van het recht op verrekening, dan dient dat bij voorkeur in de balans zelf tot uitdrukking te worden gebracht.

Een belastinglatentie is een renteloze vordering of een renteloze schuld. Voor een juist inzicht in de omvang en de samenstelling van het vermogen is de termijn, waarop met de fiscus zal (moeten) worden afgerekend, van bijzondere betekenis. In de toelichtingen zal de samenstelling van het vermogensverschil dan ook behoren te worden gegeven: daaruit kan immers, in samenhang met de gegevens omtrent gehanteerde waarderingsmaatstaven, afschrijvingssystemen e.d. in grote lijnen worden afgeleid, wanneer c.q. in welk tempo afrekening kan worden verwacht.

Aan een dergelijke analyse van het vermogensverschil en daarmee van de latentie geef ik de voorkeur boven een passiveren c.q. activeren tegen contante waarde en wel om de volgende redenen.

Allereerst is het nu eenmaal niet gebruikelijk, vorderingen en schulden tegen contante waarde op te nemen en zouden bij de sterke schommelingen in de algemene rentevoet waaraan wij de laatste jaren gewend zijn geraakt telkenjare grote vermogensmutaties tot uitdrukking komen.

³⁾ Vermeerderd met eventuele verrekenbare verliezen.

Bovendien suggereert het berekenen van de contante waarde, gebaseerd op slechts bij benadering vast te stellen termijnen, veelal een grotere exactheid dan gerechtvaardigd is en kan het „schatten” daarom beter worden overgelaten aan degene, die van de jaarrekening kennisneemt, mits hem daartoe de relevante inlichtingen worden gegeven.

Tenslotte sluit een systeem van activeren en passiveren tegen nominale waarde beter aan bij de eisen, die aan het geven van inzicht in het resultaat moeten worden gesteld, zoals wij hieronder nader zullen aantonen.

Door de samenstelling van het vermogensverschil in de toelichtingen te vermelden, vervallen ook in de meeste gevallen de bezwaren, die tegen het salderen van actieve en passieve latenties in de balans kunnen worden gemaakt. Uit de toelichtingen kan immers worden afgeleid, in hoeverre de actieve latenties mogelijk eerder of later zullen vervallen dan de passieve latenties, die van het saldo deel uitmaken.

Alleen wanneer aan een actieve latentie duidelijk een geringere betekenis moet worden toegekend, bijvoorbeeld wanneer verrekkenbare verliezen waarschijnlijk niet meer geheel binnen de daartoe gestelde periode met belastbare winsten kunnen worden gecompenseerd, kan het aanbeveling verdienen, niet tot saldering over te gaan.

Herwaardering van bedrijfsmiddelen

Het verschil tussen het eigen vermogen volgens de gepubliceerde balans en het fiscale vermogen kan veroorzaakt zijn door herwaardering in verband met waardering van activa tegen vervangingswaarde. Het op de herwaarderingsrekening gepassiveerde bedrag maakt immers deel uit van het eigen vermogen.

Ook een dergelijk verschil geeft aanleiding tot het opnemen van een voorziening voor latente belastingverplichtingen. Het heeft immers evenzeer een negatieve betekenis voor de omvang van het eigen vermogen. Dat blijkt naar mijn mening duidelijk uit het volgende voorbeeld.

Twee vennootschappen bezitten beide een identiek bedrijfsgebouw, waarvan een waarde kan worden toegekend van f 900.000,—. De eerste vennootschap heeft het gebouw juist vóór de balansdatum voor f 900.000,— gekocht, zodat de historische kostprijs in dit geval gelijk is aan de vervangingswaarde en aan de fiscale boekwaarde.

De tweede vennootschap verkreeg het pand tien jaar geleden voor f 750.000,— en heeft daarop zowel fiscaal als „commercieel” jaarlijks 2% afgeschreven. De fiscale boekwaarde bedraagt derhalve f 600.000,—. Door waardering op vervangingswaarde heeft ook deze vennootschap het gebouw voor f 900.000,— in de balans opgenomen.

Het is naar mijn mening evident, dat de vermogenspositie van de tweede vennootschap ongunstiger is dan die van de eerste, omdat de lagere fiscale boekwaarde van het pand daarop een negatieve invloed uitoefent.

Het fiscale vermogen, de aftrekpost in de vermogensvergelijking ter berekening van de fiscale winst van het volgend jaar, is f 300.000,— lager, over dat bedrag zal derhalve in de toekomst meer vennootschapsbelasting moeten

worden betaald dan door de eerste vennootschap verschuldigd is. Aangenomen, dat alle omstandigheden overigens gelijk zijn voor beide vennootschappen, zullen de aandelen van de eerste vennootschap een hogere waarde vertegenwoordigen. En daar is maar één reden voor: het eigen vermogen van de tweede onderneming is lager, daarop komt een latente belastingverplichting in mindering. Door het niet opnemen van deze latentie in de balans wordt onvoldoende inzicht gegeven om tot een verantwoord oordeel te komen over de omvang van het eigen vermogen.

Van Hoepen⁴⁾ is van mening, dat een prijsstijging onder toepassing van de vervangingswaardetheorie tot geen latente belastingverplichting van welk karakter ook aanleiding kan geven. Hij ziet daarbij voorbij aan de functie van de jaarrekening inzicht te geven in de omvang en de samenstelling van het vermogen en richt zich slechts op de presentatie van de resultaten in de opeenvolgende jaren. Daarbij legt hij bovendien n.m.m. ten onrechte causaal verband tussen het verbruik van de werkeenheden en het ontstaan van de extra fiscale verplichtingen; in het vervolg van dit artikel kom ik daarop nog nader terug. Voor dit moment wil ik volstaan met te constateren, dat Van Hoepen m.i. tot een andere conclusie had moeten komen, wanneer hij aandacht had gehad voor een juiste vermogenspresentatie in de balans.

De „commissie De Blaeij” neemt in de bijlage bij haar rapport⁵⁾ het standpunt in, dat bij stijging van de vervangingswaarde weliswaar een latentie moet worden opgevoerd, doch dat die latentie van bijzondere aard is. Het is geen voorziening voor toekomstige verplichtingen maar een vermogenslatentie, een bestemmingsreserve die als zodanig tot het eigen vermogen behoort.

Ook met deze opvatting kan ik mij niet verenigen. Wanneer een derde onderneming, het pand in het bovenstaande voorbeeld eveneens vlak vóór de balansdatum verkregen hebbende voor f 900.000,—, daarop fiscaal een derde of f 300.000,— vervroegd had afgeschreven, dan zou haar vermogenspositie wat betreft de latente belastingverplichtingen volstrekt identiek zijn geweest aan die van de tweede onderneming. Het verschil tussen de waarde van het pand volgens de gepubliceerde balans en de fiscale boekwaarde bedraagt in beide gevallen f 300.000,— en daarover zal in de toekomst in beide gevallen nog belasting betaald moeten worden. Er is m.i. geen enkele reden, uit een oogpunt van vermogenspresentatie, tussen deze beide gevallen enig onderscheid te maken.

Belastingen naar de winst in de winst- en verliesrekening

Belastingen naar de winst verminderen de resultaten van de onderneming en dienen derhalve als bedrijfslast in aanmerking te worden genomen. Indien de belastbare winst volgens dezelfde maatstaven zou worden vastgesteld als de winst in de gepubliceerde winst- en verliesrekening, met andere woorden indien de fiscale winst een zodanig inzicht zou geven in de resultaten van de

⁴⁾ Drs. M. A. van Hoepen: Geschildpunten bij de verwerking van latente belastingverhoudingen in de jaarrekening van ondernemingen. M.A.B. 1974, blz. 83 e.v.

⁵⁾ „De vraagstukken, welke samenhangen met de invloed van de latente belastingverhoudingen op de jaarrekeningen van de Naamloze Vennootschap”. De Accountant, september 1962.

onderneming, dat daarop een verantwoord oordeel omtrent het resultaat van de onderneming zou kunnen worden gebaseerd, dan zou zonder meer duidelijk zijn, welk bedrag aan belasting ten laste van de winst zou moeten worden gebracht. Men zou dan immers kunnen volstaan met het vaststellen van de werkelijk verschuldigde belasting hetgeen zou neerkomen op de belasting over de winst volgens de gepubliceerde jaarrekening vóór aftrek van de belasting zelf.

Hiervoor werd echter reeds geconstateerd, dat het fiscale winstbegrip afwijkt van het winstbegrip, dat ter verkrijging van inzicht in de resultaten van de onderneming gehanteerd zal moeten worden. De belastbare winst wordt vastgesteld door vermogensvergelijking, waarbij begin- en eindvermogen worden bepaald, rekening houdend met de fiscale waarderingsvoorschriften, terwijl allerlei fiscale motieven nog aanleiding geven tot correcties van de door middel van vermogensvergelijking vastgestelde winst.

De correcties achteraf van de door middel van vermogensvergelijking vastgestelde winst leiden tot definitieve belastingverlichtingen of belastingverzwaringen. Voorbeelden daarvan zijn het als onttrekking in aanmerking nemen van uitgaven die in bedrijfseconomische zin niet als onttrekking worden beschouwd en omgekeerd.

Door deze afwijkingen tussen de belastbare winst en de naar bedrijfseconomische maatstaven vastgestelde gepubliceerde winst ontstaan geen verschillen tussen de fiscale en de gepubliceerde balans. De belastingverlichtingen en -verzwaringen verlagen resp. verhogen het ten laste van de winst te brengen belastingbedrag, de over de verslagperiode verschuldigde belasting blijft gelijk aan het in de winst- en verliesrekening te verwerken bedrag. Er is geen reden, een actieve of passieve latentie op te voeren.

Ook de investeringsaftrek kan als een dergelijk blijvend verschil tussen de belastbare winst en de winst volgens de gepubliceerde winst- en verliesrekening worden beschouwd. Men brengt dan de belastingverlichting tengevolge van de investeringsaftrek ten gunste van het jaar, waarin deze wordt toegekend.

Het is ook theoretisch verdedigbaar, op grond van het causale verband tussen de investeringsaftrek en het bedrijfsmiddel bij de aanschaffing waarvan de investeringsaftrek werd toegekend, om het belastingvoordeel te verdelen over de gehele levensduur van dat bedrijfsmiddel. Dat resultaat kan bereikt worden door het bedrag van het belastingvoordeel als transitorische passiefpost op te nemen en evenredig aan de afschrijving op het bedrijfsmiddel jaarlijks een deel van het gepassiveerde bedrag ten gunste van de winst- en verliesrekening te brengen. Hetzelfde resultaat wordt verkregen, indien men het belastingvoordeel in mindering brengt op de kostprijs van het bedrijfsmiddel, waardoor de jaarlijkse afschrijvingen ten laste van de winst- en verliesrekening dalen.

Een dergelijke, meer verfijnde methode van toerekening van het belastingvoordeel verdient zeker aanbeveling, wanneer het gaat om een eenmalige, relatief grote investering en een eveneens verhoudingsgewijs belangrijke belastingverlichting. In alle andere gevallen kan naar mijn mening worden volstaan met het brengen van het belastingvoordeel rechtstreeks ten gunste van

de verslagperiode, waarin de investeringsaftrek wordt toegekend. Die handelwijze sluit ook aan bij de ratio van de fiscale faciliteit. De wetgever bedoelt immers in een bepaalde conjuncturele situatie de investeringen te stimuleren, door in die jaren investeringsaftrek toe te staan.

Van een geheel andere aard zijn de afwijkingen tussen de fiscale balans en de gepubliceerde balans die veroorzaakt worden door de fiscale waarderingsvoorschriften. Doordat de fiscale winst wordt bepaald door vermogensvergelijking, leiden deze afwijkingen ook tot verschillen tussen de belastbare winst en de winst volgens de gepubliceerde winst- en verliesrekening. Het zijn echter geen definitieve verlichtingen of verzwaringen van de belastingdruk doch slechts winst- en dus ook belastingdrukverschuivingen.

Een fiscaal hogere waardering van voorraden leidt bijvoorbeeld tot een hoger belastbaar bedrag over de afgesloten verslagperiode. Maar omdat het fiscale eindvermogen voor de berekening van de belastbare winst over de afgesloten verslagperiode tegelijkertijd het beginvermogen is voor de vermogensvergelijking over de volgende periode, zal de belastbare winst in die volgende periode met eenzelfde bedrag worden verlaagd; tenzij ook aan het einde van die volgende periode een soortgelijke verschuiving plaats heeft, enz.

Bij de verwerking van de belasting in de gepubliceerde jaarrekening dient met deze fiscale winstverschuivingen geen rekening te worden gehouden. De op de gepubliceerde winst in mindering te brengen belasting dient, afgezien van de in de vorige paragraaf bedoelde definitieve correcties, berekend te worden over de gepubliceerde winst. Het zou immers onjuist zijn, een bepaald bedrag in het ene jaar als winst te presenteren en de belasting daarover in een ander jaar te verantwoorden.

Door de belasting over de gepubliceerde winst ten laste van die winst te brengen, wijkt het in de gepubliceerde winst- en verliesrekening opgenomen belastingbedrag af van hetgeen over dat jaar door de fiscus zal worden opgeëist. Toch zal het laatstgenoemde bedrag onder de schulden op korte termijn moeten worden opgenomen (uiteraard na aftrek van eventueel reeds betaalde voorlopige aanslagen en ingehouden voorheffingen). Het verschil tussen de materiële belastingschuld en de belasting over de winst volgens de gepubliceerde jaarrekening zal als belastinglatentie in de balans moeten worden verwerkt. Door het volgen van deze gedragslijn verkrijgen we aansluiting bij hetgeen als belastinglatenties in de balans moet worden opgenomen ter verkrijging van een juiste vermogenspresentatie, mits die latenties worden opgenomen voor de nominale waarde en niet voor de contante waarde.

Activeren of passiveren we op de balans de belastinglatenties voor de contante waarde, dan komt ook de contante waarde van de belastingverschuiving ten gunste of ten laste van de winst van het betreffende jaar. Het rechtstreeks verband tussen de gepubliceerde winst en de ten laste daarvan gebrachte belasting is dan verbroken. Betekent de verschuiving een uitstel van betaling, *dan brengt men door toepassing van de contante waarde-methode het gehele rentevoordeel ten gunste van het jaar, waarin het uitstel werd verkregen.* Bij een verschuiving, die in feite op een vooruitbetalen van belasting neerkomt, brengt men het rente-nadeel over de gehele periode van

vooruitbetaling ten laste van het jaar, waarin vooruitbetaald werd. Het active- resp. passiveren van de belastinglatenties tegen nominale waarde betekent daarentegen, dat het rente-verschil ten gunste resp. ten laste komt van de jaren gedurende welke de latenties bestonden. Het voordeel, gelegen in het verkrijgen van een „renteloze lening” van de fiscus, doordat bijvoorbeeld vervroegd kan worden afgeschreven, komt op die manier ten gunste van de winst in de jaren, dat van de „lening” gebruik wordt gemaakt. Uit een oogpunt van een juiste winstpresentatie moet daaraan naar mijn mening de voorkeur worden gegeven. Het is althans zeker duidelijker, temeer omdat we dan de complicaties vermijden, die veroorzaakt worden door veranderingen in de algemene rentevoet.

Er is nog een derde oorzaak van verschillen tussen de belastbare winst en de naar bedrijfseconomische grondslagen vastgestelde winst volgens de gepubliceerde winst- en verliesrekening. Bij de bespreking van het fiscale winstbegrip werd reeds opgemerkt, dat de vennootschapsbelasting in feite een vermogensvermeerderingsbelasting is: alle vermogenstoename, ook die welke niet als winst in bedrijfseconomische zin kunnen worden beschouwd, behoren in beginsel tot de belastbare winst.

Het is evident, dat als een vermogensvermeerdering zelf niet tot de winst wordt gerekend ook de belasting daarover niet ten laste van de winst gebracht dient te worden. De fiscus eist haar deel van de vermogensvermeerdering op, het eigen vermogen van de onderneming neemt daardoor slechts toe met de oorspronkelijke vermogenstoename na aftrek van de belasting daarover. De belasting dient derhalve ten laste van de - niet als winst aan te merken - vermogensvermeerdering te komen.

Tot zover is er naar mijn mening weinig ruimte voor meningsverschillen. De problemen ontstaan echter, doordat de fiscale wetgever bij het vaststellen van hetgeen als vermogensvermeerdering dient te worden beschouwd, uitgaat van de fictie dat de koopkracht van de geldeenheid gelijk blijft. Daardoor concludeert zij tot het ontstaan van een vermogensvermeerdering, wanneer de nominale waarde van het vermogen is toegenomen, ook indien de koopkracht van dat vermogen c.q. haar betekenis voor het productieproces van de onderneming is gelijkgebleven of zelfs is achteruitgegaan. De belastingheffing over een dergelijke fictieve vermogensvermeerdering betekent in feite een aantasting van de koopkracht van het vermogen van de onderneming.

Het is een verkapte vermogensheffing, een overheveling van vermogen van de onderneming naar de overheid.

Van Hoepen⁶⁾ stelt dat deze belasting ten laste van de winst behoort te komen. „Vermogensbelasting immers”, zo argumenteert hij „heeft niet de bedoeling het vermogen aan te tasten doch de draagkracht, die dat vermogen met zich meebrengt, te belasten, en dient derhalve uit het inkomen (resp. de winst) te worden voldaan”.

De termen vermogensbelasting en vermogensheffing worden door Van Hoepen ten onrechte door elkaar gebruikt. Inderdaad dient een vermogens-

⁶⁾ Drs. M. A. van Hoepen, t.a.p. blz. 84.

belasting uit het inkomen te worden voldaan, een vermogensheffing (zoals bijvoorbeeld de na de tweede wereldoorlog geheven vermogensheffing ineens) tast wel degelijk vermogen aan, d.w.z. hevelt vermogen over naar de overheid. In 1946 was de bedoeling van de vermogensheffing ineens het onttrekken van „zwevende koopkracht” aan de geldcirculatie; het was geenszins de bedoeling en ook feitelijk onmogelijk, deze vermogensheffing uit het inkomen uit vermogen te voldoen.

Ook de heffing van vennootschapsbelasting heeft, ongeacht de bedoeling van de overheid, het feitelijk effect, dat de koopkracht van het ondernemingsvermogen wordt aangetast. Met de winst, het inkomen van de onderneming, staat deze heffing in geen enkel verband. Wil men niettemin uit de winst de koopkracht van het eigen vermogen in stand houden, dan is dat veel meer een kwestie van winstbestemming dan van winstbepaling. De financiering met vreemde middelen vermindert daarenboven de noodzaak van een dergelijke winstinhouding.⁷⁾

Doordat ook de aflossingen op dit vreemde vermogen in nominale geldeenheden uitgedrukt gelijk blijven, in koopkracht derhalve dalen, kan daarin een compensatie gevonden worden voor het verlies aan koopkracht van het eigen vermogen als gevolg van de belastingheffing over de fictieve vermogensvermeerdering.

De heffing van vennootschapsbelasting over niet tot de winst behorende, al dan niet fictieve, vermogensvermeerderingen leidt op zichzelf niet tot actieve of passieve belastinglatenties. Zoals de over de winst verschuldigde belasting ten laste van de winst wordt gebracht, zal de belasting over de vermogensvermeerdering ten laste van die vermogensvermeerdering komen. In de balans wordt slechts de op de balansdatum materieel verschuldigde belasting gepassiveerd.

Latente verplichtingen ontstaan, wanneer in de gepubliceerde balans (nominale) vermogensvermeerderingen tot uitdrukking worden gebracht, die op grond van de fiscale waarderingsmaatstaven (nog) niet in aanmerking behoeven te worden genomen voor de fiscale winstbepaling⁸⁾.

Dat is met name het geval, wanneer duurzame produktiemiddelen in de gepubliceerde balans worden opgenomen tegen vervangingswaarde. In de fiscale winstberekening zal de nominale vermogensvermeerdering, die daarmee tot uitdrukking gebracht wordt, eerst tot uitdrukking komen in een hogere fiscale winst, wanneer de waarde van het produktiemiddel, t.w. de direkte of de indirekte opbrengstwaarde, is gerealiseerd.

Wanneer het produktiemiddel niet voortijdig wordt afgestoten, zal dat het geval zijn in de periode, dat de werkeenheden van de duurzame produktiemiddelen worden verbruikt. In het hier bedoelde geval zal het tot uitdrukking brengen van de hogere vervangingswaarde in de balans als consequentie

7) Vgl. G. B. A. M. Smulders: De verantwoording van de vennootschapsbelasting in de jaarrekening. M.A.B. 1968 blz. 354 t/m 359.

8) Omgekeerd zou een actieve latentie ontstaan, wanneer over een al dan niet fictieve vermogensvermeerdering reeds belasting geheven zou worden, vóórdat deze in de naar bedrijfseconomische maatstaven opgestelde jaarrekening tot uitdrukking gebracht wordt. Voorzover mij bekend doen de bestaande fiscale voorschriften dergelijke actieve belastinglatenties niet ontstaan.

moeten hebben, dat ook de daarover verschuldigde vennootschapsbelasting tot uitdrukking gebracht wordt. Deze belastinglatentie verhoogt echter, zoals we hierboven hebben gezien, niet de ten laste van de winst te brengen belasting doch zal in mindering moeten komen op de herwaarderingsrekening. Op die rekening komt immers tot uitdrukking, met welk bedrag het nominale eigen vermogen is gestegen tengevolge van herwaarderingsveranderingen in verband met gestegen vervangingswaarden.

Harmonisering van het statische en het dynamische uitgangspunt

Een juiste presentatie van de omvang en de samenstelling van het vermogen (statisch uitgangspunt) wordt verkregen door de belastinglatenties te berekenen naar het op de belastingdatum geldende belastingtarief over het verschil tussen het eigen vermogen volgens de gepubliceerde balans (zonder met de latentie zelf rekening te houden) en het fiscale vermogen eventueel vermeerderd met verrekenbare verliezen. In de toelichtingen dient daarnaast de samenstelling van dat vermogensverschil te worden vermeld, zodat de looptijd van de latentie daaruit bij benadering kan worden afgeleid. Een juiste presentatie van de resultaten (dynamisch uitgangspunt) wordt verkregen door op de gepubliceerde winst in mindering te brengen de belasting naar het geldende tarief over die winst na correctie voor „definitieve” belastingverlichtingen of verzwaringen. In de balans tot uitdrukking gebrachte vermogensmutaties, die niet tot de winst worden gerekend, dienen eveneens te worden verminderd met de belasting daarover naar het geldende tarief. De verschillen tussen de materieel verschuldigde belasting over de verslagperiode en hetgeen ten laste van de winst en/of de vermogensmutatie is gebracht, dient te worden bij- of afgeboekt op de in de balans voorkomende actieve of passieve latenties.

Op deze wijze kunnen slechts verschillen ontstaan tussen het statische en het dynamische uitgangspunt door veranderingen in het belastingtarief en doordat fiscale verliezen, die bij de berekening van de latentie tot nu toe in aanmerking genomen zijn, niet langer verrekenbaar zullen zijn. Over de wijze, waarop in deze beide gevallen harmonisering van beide uitgangspunten kan worden bereikt, daarom tot slot nog enkele opmerkingen.

Statisch berust het hanteren van het op de balansdatum gangbare tarief op de veronderstelling, dat ook in de toekomst dat tarief zal blijven gelden, zodat de latenties tegen dat tarief zullen worden afgerekend. Zolang die veronderstelling juist geacht kan worden behoeft de latentie in de balans geen aanpassing.

De wiebeltax is een tijdelijk bedoelde verhoging of verlaging van het belastingtarief als conjunctuurpolitiek instrument gehanteerd. De veronderstelling is gerechtvaardigd, dat in de toekomst gemiddeld het basistarief zal gelden. Daarom dient de latentie ook tegen het basistarief te worden berekend en leiden veranderingen in de wiebeltax niet tot aanpassing.

In de resultatenrekening zal de belasting over de gepubliceerde winst tegen het basistarief dienen te worden berekend; de wiebeltax, berekend over de fiscale winst in de verslagperiode, zal daaraan als extra last dienen te worden

toegevoegd. Een wijziging van het basistarief leidt wel tot aanpassing van de latentie in de balans. De veronderstelling waarop de berekening tot nu toe was gebaseerd, is immers onjuist gebleken.

De aanpassing kan onder bijzondere baten en lasten in de winst- en verliesrekening worden opgenomen of rechtstreeks ten bate of ten laste van het eigen vermogen worden gebracht. Aan de eerstgenoemde mogelijkheid geef ik de voorkeur. Die gedragslijn zal immers ook gevolgd worden, wanneer een andere voorziening, bijvoorbeeld een voorziening voor procesrisico, achteraf te hoog of te laag blijkt te zijn geweest.

Het vervallen van het recht op verrekening van fiscale verliezen in voorgaande jaren kan eveneens gezien worden als het aanpassen van de latentie bij achteraf onjuist gebleken verwachtingen. In het jaar dat het verlies geleden werd, verminderde men dat in de gepubliceerde winst- en verliesrekening door het opvoeren van een actieve latentie. Daarmee werd de verwachting tot uitdrukking gebracht, dat de fiscus uiteindelijk een deel van dit verlies voor haar rekening zou nemen. Dat blijkt thans niet juist, het vervallen van de actieve latentie dient derhalve als een bijzondere last in de winst- en verliesrekening te worden opgevoerd. Overigens zal een voorzichtige waardering er meestal toe leiden, dat dit verlies reeds in de jaren, voorafgaande aan dat, waarin formeel het recht op verrekening wordt verloren, geheel of gedeeltelijk in de winst- en verliesrekening zal worden verwerkt.

Een achteraf „meevallen” ten opzichte van de tot uitdrukking gebrachte verwachtingen, doordat toch nog een groter deel van het verlies dan was voorzien feitelijk met latere fiscale winsten kan worden gecompenseerd, leidt dan tot een bijzondere bate.